

FELIPE ARAGONÉS ANDRADE, LA JUSTÍCIA CONDEMNADA

JUAN LUIS PORCAR ORIHUELA
Grup per la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló

1. INTRODUCCIÓ

FELIPE ARAGONÉS ANDRADE, magistrat de l'Audiència Provincial de Castelló iniciada la Guerra Civil, va ser jutjat a València en consell de guerra sumaríssim, condemnat a mort i afusellat a Paterna el 17 d'agost de 1939. Malgrat les arrels aristocràtiques i catòliques de la seua família i les nombroses declaracions a favor seu de destacades personalitats, la justícia franquista va ser implacable amb ell i va primar la seua col·laboració i responsabilitats al davant de diferents tribunals i la seua fidelitat al Govern republicà durant la contesa.

La seua prematura i tràgica mort va truncar la prometedora carrera judicial d'un jove magistrat, acadèmic i professor de la Real de Jurisprudencia y Legislación de Madrid, autor de dos interessants obres legislatives, i col·laborador en diverses revistes jurídiques de l'època.

2. BIOGRAFIA

Felipe Aragonés Andrade, de professió advocat, va ser un dels cinc fills de l'advocat Felipe Aragonés Sorolla, qui també va ser tinent-alcalde de Gandia, president de la Comunitat de Llauradors i del

ÍNDEX

Sindicat de la Policia Rural. Coneixem poques dades sobre els seus primers anys de vida, només que va nèixer el 25 de gener de 1898 a Barcelona, encara que la seua infància i joventut va transcórrer a Gandia. El jove Felipe Aragonés es va llicenciar en Dret en 1918 per la Universitat de València, va iniciar la seua carrera ocupant la plaça d'auxiliar lletrat al Jutjat de Primera Instància de Gandia, aprovant les oposicions a la Magistratura, fet que li suposa ser nomenat jutge de Primera Instància de Cazorla (Jaén) en 1923. Al juliol de 1929, segons ens relata el periodista Jesús Monrabal,¹ la revista *Bayrén* es feia ressò d'una festa a la casa de camp familiar, situada en la partida de Sancho Llop, que ens il·lustra sobre aquesta destacada família de l'aristocràcia local, en la qual l'amfitriona Enriqueta Andrade, ja vídua, ofereix un esmorzar als seus convidats, distingides famílies del municipi en el qual «hubo música, canto, baile y ascensión de aerostatos» i destaca la presència del «Sr. juez de Primera Instancia e Instrucción, nuestro paisano el culto y distinguido joven hijo de esta señora, quien utilizando la licencia que se le ha concedido con motivo de su traslado, por sus méritos, desde el juzgado de Callosa d'en Sarriá al de Nador, ha venido a pasar unos días con su madre Doña Enriqueta».

Família Aragonés-Andrade. Asseguda, a l'esquerra, la mare Enriqueta Andrade y Villalobos, amb el seu fill menut Saturio, el seu marit Felipe Aragonés Sorolla amb la seua filla Amparo. Dempeus i d'esquerra a dreta, els germans Enriqueta, Felipe i José Ignacio

1. *Levante la Safor*, 13 d'octubre de 2018.

3. LA CARRERA JUDICIAL FINS A L'INICI DE LA GUERRA CIVIL

Com hem comentat abans, Felipe Aragonés va exercir el càrrec d'auxiliar lletrat en el Jutjat de Primera Instància de Gandia durant dos anys, tal com al·lega en un escrit per a participar en oposicions a la Judicatura i Ministeri Fiscal.² Aprova l'oposició amb el número 3 i el 15 de febrer de 1923 és nomenat jutge de Primera Instància de Cazorla. D'aquest jutjat és promogut, entre diferents trasllats, al de Primera Instància de Sueca.³ Va prendre possessió com a jutge de Primera Instància de Nador el 31 de gener de 1927.⁴ Conseqüència de la seua estada al Marroc és l'aparició del seu primer llibre del que tenim notícia, *Prontuario jurídico hispano marroquí*, publicat el 1930.

Felipe Aragonés sol·licita el càrrec de jutge de Primera Instància de Dénia per motius familiars, creient pròxima aquesta vacant i davant la situació de portar bastant més d'un any com a jutge de Primera Instància de Nador però finalment és promogut com a Jutge d'ascens en el Jutjat de Callosa d'en Sarrià prenent possessió 5 de març de 1929. En 1931 aconsegueix plaça en el Jutjat de Granollers i és en 1933 quan sol·licita el trasllat a Castelló i altres places per ordre de preferència,⁵ nomenat jutge del jutjat de Primera Instància i Instrucció de Castelló de forma efectiva el 22 de febrer de 1933 per promoció de José Bravo Mezquita, on exerceix durant un breu període de temps, ja que el 1934 va ser nomenat jutge del Juzgado Especial en la causa contra Sobornos y Contrabando, amb actuacions a Madrid, Alcalá d'Henares, Guadalajara i Màlaga. L'1 de maig de 1935 promogut a magistrat de l'Audiència de Palma de Mallorca, pren possessió el 22 de maig, durant aquest any publica el seu segon llibre *La jurisprudencia sobre la ley de divorcio civil*. Sol·licita el trasllat voluntari a Castelló de la Plana i el 7 de gener de 1936 Felipe Aragonés és

---

2. Escrit de Felipe Aragonés al seu expedient personal. Arxiu Històric Nacional.

3. *ABC*, 15 de maig de 1924.

4. Escrit de l'Audiència de Tetuan al seu expedient personal. Arxiu Històric Nacional.

5. Escrit del 8 de febrer al seu expedient personal. Arxiu Històric Nacional.

nomenat, a proposta del ministre de Treball, Justícia i Sanitat, magistrat de l'Audiència Provincial de Castelló procedent de la Territorial de Palma.⁶ D'aquesta manera, quan s'inicia la guerra al juliol de 1936 és magistrat de l'Audiència Provincial de Castelló i molt prompte serà nomenat membre dels Tribunals Populars acabats de crear.

4. EL JURISTA I LES SEUES PUBLICACIONS

Felipe Aragonés Andrade va ser acadèmic i professor de la Real de Jurisprudencia y Legislación de Madrid, autor de dues interessants obres legislatives.

En 1930 publica en Edicions Morata *Prontuario jurídico hispano marroquí*, en l'exemplar del que disposem consta una dedicatòria manuscrita a «Francisco Barrios amigo y maestro», el qual era magistrat del Tribunal Suprem.⁷

L'any 1935 publica el seu segon llibre, *La jurisprudencia sobre la ley de divorcio civil*, en la col·lecció «Códigos y Leyes anotados» de l'editorial Góngora. Es la primera obra que tracta el tema del divorci com a part de la legislació civil de l'Estat des de la seua aprovació en 1931, als inicis de la Segona República. Entre les declaracions d'intencions de Felipe Aragonés trobem les d'«enfrentarse a la ciencia, buscando la verdad científica sin bagajes, sin prejuicios ni pasiones» i la d'aplicar la llei amb uniformitat, coherència i criteri per a conèixer els problemes que el jurista pot trobar en la seua aplicació pràctica. Al seu llibre analitza un total de 441 sentències i recursos de revisió dictades pel Tribunal Suprem en poc més de dos anys entre 1932 i 1934. Entre els seus objectius destaca recollir la jurisprudència, analitzar-la, publicar-la i facilitar el seu coneixement. Al seu procediment sumaríssim també es fa menció de la publicació *Investigación de la paternidad*, de la qual no hem trobat cap més notícia.

6. Havia sol·licitat trasllat voluntari en instància del 30 d'octubre de 1935.

7. Francisco Barrios Álvarez va ser magistrat del Tribunal Suprem fins a la seua jubilació en maig de 1931.

Un jove Felipe Aragonés, al cap de poc d'exercir com a jutge

5. LA GUERRA CIVIL A CASTELLÓ

El 18 de juliol de 1936 Felipe Aragonés és magistrat de l'Audiència Provincial de Castelló de la qual es destituït el president Mariano Merino. Participa en tres judicis del Tribunal Popular creat el 27 d'agost.⁸ Segons declara Felipe Aragonés en el seu consell de guerra, durant els primers dies de la guerra s'amaga, donada la seua ascendència conservadora i catòlica, torna a la vida pública i per coherència personal i potser per evitar mals majors, continua exercint com a

---

8. Fiscalía del Tribunal Supremo. Causa General provincia de Castellón. Pieza Quinta, Justicia Roja. Arxiu Històric Nacional.

magistrat de l'Administració de Justícia republicana durant la guerra.⁹ És nomenat, per antiguitat, president del Tribunal Popular i consta la seua participació en tres judicis on es dicten quatre sentències a mort. Argumenta que la seua participació en el tribunal —malgrat que en una de les condemnes a mort emet un vot particular de condemna a 30 anys de reclusió— és testimonial, donada la gran influència del jurat popular en aquests tribunals, i que arriba a trobar-se coaccionat en el seu exercici professional per milicians i exaltats durant els primers mesos del conflicte, arribant inclús a ser amenaçat per pistolers per continuar en la seua funció de magistrat. El 2 d'octubre de 1936 és assaltada l'Audiència Provincial, així que el Tribunal deixa d'actuar durant uns dies, després no hi ha penes de mort, però sí algunes condemnes a 30 anys de reclusió i absolucions en casos relatius a tinença d'armes. Felipe Aragonés es cita en la denúncia que realitza María Teresa Cernuda Pascual, contra el fiscal Olabarrieta pel judici al seu germà, que va ser condemnat a mort l'1 de setembre de 1936.¹⁰

El 18 de abril de 1937 Felipe Aragonés participa en un míting celebrat al Teatre Municipal de Castelló organitzat pel Partit Socialista —al qual s'afilia— i la UGT. Segons relata l'*Heraldo de Castellón*, a l'acte en els quals els oradors van ser Felipe Aragonés Andrade i el diputat a Corts Juan Sapiña Camaró, l'alcalde José Castelló-Tárrega y Arroyo presenta Felipe Aragonés com una figura destacada de la magistratura que mereix l'aplaudiment de tothom per representar «el sentido de la equidad y la justicia». Felipe Aragonés comença el seu discurs al·ludint al moment de responsabilitat dels que parlen, lluiten i defensen el camí traçat pel poble en les passades eleccions. Enalteix el deure que té la UGT d'enquadrar gent amb esperit de sacrifici i abnegació al treball, els treballadors i la unitat sindical. Realitza valoracions sobre la funció dels sindicats i el nou sistema econòmic, i destaca

9. Declaració indagatòria de Felipe Aragonés Andrade en el Procediment sumaríssim 16765/87 Tribunal Militar Territorial n.º 1. Arxiu General Militar de Madrid.

10. Segons l'advocat Pedro de Lamo Peris, el fiscal Olabarrieta i Felipe Aragonés anomenen «canalla y cobarde» durant el judici de l'1 de setembre de 1936 a Eduardo Cernuda. Procediment sumaríssim 16765/87. Tribunal Militar Territorial n.º 1. Arxiu General Militar de Madrid.

la necessitat de la unitat política assegurant que «la victòria será de las fuerzas antifascistas por encima de protagonismos partidistas». També són importants les seues al·lusions sobre la lluita en el camp de batalla com a mitjà de plasmar les aspiracions de justícia i llibertat, l'advertència de que la unitat revolucionària no porte al caos per certs fets demagògics amb ressonància internacional, i la necessitat de l'auxili de les altres nacions perquè representen la legalitat. Una gran ovació va tancar el seu discurs.¹¹

A finals d'agost de 1937 es produeix el cessament de Felipe Aragonés com a president del Tribunal Popular, tal com relata l'*Heraldo de Castellón*. Un cessament que és conseqüència de les disposicions del Ministeri de Justícia segons les quals els presidents dels tribunals populars hauran de ser també els presidents de les audiències. D'aquesta forma, Antonio Domínguez Gómez, president de l'Audiència Provincial serà a partir d'ara president del Tribunal Popular, qui lamenta el cessament d'Aragonés per al qui pronuncia frases d'elogi referint-se a la seua excepcional competència i a l'exercici del càrrec amb rectitut i fermesa: «Un ejemplo de conducta».¹²

6. EL FINAL DE LA GUERRA A VALÈNCIA

A partir de l'abril de 1938 la carrera judicial de Felipe Aragonés continua a València com a magistrat del Tribunal Popular núm. 1 i de la Secció Primera de l'Audiència Provincial, al ser cridats a aquesta ciutat alguns magistrats per Mariano Sánchez Roca, sotssecretari de Justícia, a causa de la incomunicació de la zona republicana amb Catalunya. Va ser nomenat jutge d'evasió de capitals de la província de Castelló, però no va arribar a exercir, declinant també l'ofertament

11. *Heraldo de Castellón* 19 d'abril de 1937.

12. *Heraldo de Castellón* 30 d'agost de 1935.

del diputat Juan Sapiña de ser nomenat magistrat del Tribunal Central d'Espionatge i Alta Traïció.

Nomenat jutge d'instrucció, Felipe Aragonés va disposar d'una major llibertat d'acció que a Castelló amb la qual cosa va aconseguir algunes excarceracions i alleujament de penes a nombrosos dretans i, com ell mateix assegura al seu consell de guerra, el Tribunal Popular del qual era membre no va sentenciar a cap pres per desafecció, i només ho va fer amb alguns per auxili a la rebel·lió, dictant presons atenuades i excarceracions en contra del criteri del Ministeri Fiscal.¹³ El 28 de setembre de 1938 és adscrit a la Sala de lo Criminal de l'Audiència Provincial de València,¹⁴ on es va guanyar la confiança de companys de sala i una estreta col·laboració de l'advocat Francisco Avinent. Va dictar les absolucions del tinent de la Guàrdia Civil d'Ontinyent, i de falangistes d'Alfara del Patriarca, a les quals va haver de respondre a preguntes del SIM; corroboren també aquests fets declaracions i informes de persones afectes al nou Estat —dretans, falangistes i religiosos com el jutge Matías Romero, el farmacèutic José Ejarque, l'enginyer Rafael Font de Mora o el jesuïta Juan Pastor, entre altres. La intervenció d'Aragonés va ser clau per salvar-los de sentències a mort o penes de presó, inclús per a posar-los en llibertat en alguns casos.¹⁵

Refugiat al consolat de Panamà a València el 28 de març de 1939 pocs dies abans de finalitzada la guerra, per temor al fet que l'obligaren a embarcar o ser assassinat,¹⁶ assegura que va donar el seu nom al responsable de la legació per comunicar-lo a les noves autoritats. Va estar confinat i vigilat a la seu diplomàtica fins la seua detenció per part de la Columna d'Ordre i Ocupació el 18 d'abril de 1939.¹⁷

13. Declaració de Felipe Aragonés Andrade al Procediment sumaríssim 16765/87. Tribunal Militar Territorial n.º 1. Arxiu General Militar de Madrid.

14. *Gaceta de la República*, 28 de setembre de 1938.

15. Declaracions al Procediment sumaríssim 16765/87. Tribunal Militar Territorial n.º 1. Arxiu General Militar de Madrid.

16. Segons les seues declaracions.

17. Segons Francisco Caminos Aguirre, secretari del Jutjat Militar de Funcionaris Civils.

7. CONSELL DE GUERRA I CONDEMNNA A MORT

En el nou règim franquista els judicis van esdevenir un mer tràmit per a l'eliminació física dels acusats sense aportació de proves i sense fer cap esforç per esclarir els fets que es jutjaven; els tribunals militars es van convertir en instruments fonamentals per a la repressió política. Els sumaríssims acceleraven els tràmits i reduïen les facultats de defensa que pogueren demorar la celebració del consell de guerra en el menor termini de temps possible i el delictes de rebel·lió es va ampliar mitjançant diferents normatives i supòsits en els quals comportava la pena de mort.

A penes és detingut Felipe Aragonés, s'inicia a València per part de l'Auditoria de Guerra el procediment sumaríssim 16765/87. Va ser jutjat, condemnat a mort i executat en menys de quatre mesos.

Els testimoniatges i declaracions van ser majoritàriament al seu favor tant des de l'àmbit de la judicatura com de persones conservadores i dretanes de València, Gandia i Castelló. El jutge d'instrucció de Torrent, Matías Romero Amorós, el defineix com a conservador i catòlic, afirmant que va acceptar de continuar l'exercici com a jutge per a evitar mals majors i protegir el màxim de persones que poguera.¹⁸ També en l'àmbit judicial destaquen els testimonis del funcionari de Justícia Rafael Gil, el qual afirma que va ajudar a dretans i que l'anomenaven el «magistrado fascista»; el secretari judicial de Nules, Aníbal Vidal Ribera, al qual li va aconseguir la llibertat, i l'advocat i fiscal Juan Antonio Altés que destaca també l'ajuda que va proporcionar a dretans.

El farmacèutic Jose Ejarque Villar i l'enginyer Rafael Font de Mora declaren ser testimonis d'una reunió celebrada en la farmàcia del primer amb l'inculpat pocs dies abans del 28 de març de 1939 per alliberar al cap de Falange de Terol. Diverses testimonis com el

18. Com al seu germà Juan Romero i a dretans de Terol, als quals els va paralytizar el judici. Declaració de Matías Romero del 20 d'abril de 1939. Procediment sumaríssim 16765/87. Tribunal Militar Territorial n.º 1. Arxiu General Militar de Madrid.

del prevere Àngel Lluch, el falangista Fernando Vila Bandrés i el veí de Vila-real Santiago Banés Falcó indiquen com els va ajudar a aconseguir la llibertat exercint el seu càrrec. Entre els testimonis de descàrrec de Gandia trobem el del jesuïta Juan Pastor Gómez; el seu germà, el comerciant Miguel Pastor Gómez, i el de Jesús Domingo Abargues, als quals Felipe Aragonés va poder alliberar, indicant el primer d'ells que l'inculpat va ser prefecte de la congregació mariana entre 1920 i 1922. També li són favorables els informes rebuts des de Gandia, com el de l'alcalde Ramón Sancho Sorita; el del guàrdia civil Manuel Vicente, que el qualifica com una persona amb «buena conducta y apreciado hace más de 20 años», i les bones referències que donen Rafael Díez de Rivera, la seua esposa i la serventa.

Les declaracions de les seues amistats de Castelló també coincideixen en la seua tendència conservadora com el seu veí al carrer Colón de la capital, Alfredo Martí Capdevila, que el cataloga de «conducta intachable» i Carmen Monzonís Moros, filla del tinent coronel Monzonís Chaler que el qualifica de «buenísima persona»¹⁹ i l'eximeixen de responsabilitats al «actuar coaccionado por las circunstancias en contra del terror rojo», tal com assegura l'advocat Juan Avinent Gimeno. S'adjunta també en la seua defensa un article de Santiago Prim en el periòdic *Valencia*, que s'editava durant la guerra a Sant Sebastià, qui qualificava Felipe Aragonés de dretà, fet que li va suposar en aquell moment una etiqueta que el va perjudicar.

Juntament amb la Columna d'Ordre i la Policia d'Ocupació, també formava part de la rereguarda de l'exèrcit franquista el Servicio de Recuperación de Documentos. La seua tasca era la confiscació — en les poblacions ocupades— d'arxius i biblioteques públiques i de documents d'entitats polítiques, sindicals i administratives; també s'apropriaven de documentació i arxius de particulars «desafectos al Movimiento Nacional» que poguera subministrar informació a l'Estat

---

19. Carmen Monzonís assegura també en la seua declaració que es reunien per escoltar notícies de la guerra a Radio Nacional.

referent a l'actuació dels seus enemics.²⁰ Es converteix posteriorment en la Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos, la qual serveix per a engegar una extraordinària maquinària repressiva que va dur a la presó o davant el piquet d'afusellament milers de persones, o es va utilitzar per a la seua depuració en l'àmbit professional. Felipe Aragonés Andrade disposa d'una fitxa en aquest organisme on s'informa sobre la seua condició de magistrat de l'Audiència Provincial de Castelló, membre de la Junta de Govern, del seu càrrec com a membre del Consell Provincial d'Assistència Social, de l'afiliació al POUM, amb referències al BOP i la *Gaceta de la República*. Molta d'aquesta informació és conseqüència d'aquesta requisita de documentació, però també dels informes que realitzen les noves autoritats de Castelló una vegada presa la ciutat per l'exèrcit franquista, els quals són majoritàriament inculporis i alguns molt bel·ligerants, excepte el de l'alcalde Vicente Traver que es limita a enumerar els càrrecs. Així, José Gascó, representant de FET de las JONS, afirma sobre Felipe Aragonés que «arrastrado por el cargo y la corriente del momento se acomodó a pesar de ser católico y derechista», destaca els seus càrrecs en la magistratura, de president de la CEA i com a membre del Consell d'Assistència Social, a més de destacar una conferència impartida en el Sindicat de Treballadors de la Justícia. L'informe de la Comissaria d'Investigació i Vigilància destaca la seua adulació al Front Popular, l'afiliació al POUM i posteriorment al Partit Socialista, la facilitat d'oratoría, l'amistat amb elements «rojos» i amb el fiscal Olabarrieta, la severitat amb els dretans en l'exercici de les seues responsabilitats, i la seua indumentària amb «mono» i pistola. També la denúncia de Germán Huguet en el Jutjat Militar de la lletra H realitzada el 14 de gener de 1939 en representació de l'Ajuntament de Castelló destaca la seua participació en condemnes a penes de mort, mentre que el cap del SIPM i delegat d'Ordre Públic del Cos d'Exèrcit de Galícia el qualifica d'«indeseable marxista».

20. Tota aquesta documentació va ser duta a Salamanca i va ser l'origen del famós Arxiu de la Guerra Civil.

Les acusacions rebudes des de Castelló sobre la seua afiliació al POUM i participació en la vida política poden ser les causants del fet que Felipe Aragonés demanara una ampliació de declaració en la qual reiterà les conviccions conservadores i catòliques familiars²¹ i justificà la seua afiliació al POUM per raó de seguretat personal per consell de José Castelló Soler. Admet que va dur cinc dies «mono», però sense pistola ni insígnia, i que per a no fer-se notar es va apuntar al Partit Socialista i visitava amb freqüència la seu local. Assegura que la conferència que va impartir als afiliats, «Història de les doctrines socials», no era de caire polític, i que el càrrec de la CEA no el va exercir per incompatibilitat.

El 29 de maig de 1939 Felipe Aragonés sol·licita en judici oral a l'advocat Jacinto Talens Valero. La petició fiscal omet tots els informes favorables. Fa incidència en la seua responsabilitat com a president del Tribunal Popular, la seua vinculació al POUM i les conferències als sindicats. El 5 de juny se celebra el consell de guerra a València, sent president del tribunal el coronel Pedro Escalera Hasperue. És condemnat per «adhesión a la rebelión» amb agreujants. La defensa al·lega les difícils circumstàncies en les quals va exercir el seu càrrec i que les sentències es van dictar per les circumstàncies de coacció al tribunal, i malgrat tot va afavorir els dretans. La condemna el considera responsable de donar suport al Govern rebel, d'adhesió a la rebel·lió, i valora la gran transcendència dels fets al causar un mal irreparable tant a particulars com a l'Estat, descartant les al·legacions a la por insuperable. L'auditor confirma la condemna a mort cinc dies després i el 26 de juny és produïx l'«enterado» de Franco, rebut el 9 d'agost.

La responsabilitat del seu càrrec judicial i la intenció que la sentència fora un exemple d'escarment per a tots els que col·laboraren en les institucions van ser factors fonamentals en aquesta condemna. Cal destacar l'aparent canvi de postulats ideològics de Felipe Aragonés durant la guerra, evidents especialment en l'àmbit públic, els quals

---

21. Destacant que el seu germà Saturio va morir als 17 anys mobilitzat per l'exèrcit republicà el 8 de juliol de 1938 quan pretenia passar-se a zona nacionalista.

entren en contradicció amb la tradició conservadora de la seua família, que potser respongueren simplement a l'esperit de supervivència, però també a una destacada fidelitat a les institucions representada pel compromís amb l'exercici del seu càrrec, que ens fa recordar casos com el dels advocats Luis Lucia Lucia i Manuel Carrasco i Formiguera, aquest últim figura conservadora i catòlica catalana que també va pagar amb la seua vida la fidelitat a la República.²²

8. EXECUCIÓ A PATERNA

L'execució de Felipe Aragonés Andrade es produeix a Paterna el 17 d'agost de 1939. En aquest lloc, conegut com «el paredón de España», una vegada finalitzada la guerra i fins el 1956²³ van matar 2.238 persones de diversa condició social, cultural i política que consten documentades. Al llarg d'aquells anys el silenci de les matinades de Paterna era trencat per les descàrregues dels fusells, seguides al cap de poc pels tirs de gràcia. Al cementeri de Paterna hi ha 25 castellonencs soterrats que van ser executats una vegada finalitzada la guerra, la majoria dels quals evacuats de la ciutat de Castelló després de l'entrada de les tropes franquistes, els quals van ser capturats i jutjats a València. Entre ells trobem, a banda de Felipe Aragonés, destacats dirigents polítics, sindicals i militars com ara el periodista i dirigent polític Vicente Rodríguez Pérez, *Rodríguez de Murviedro*, i el governador militar de Castelló, Manuel Eixea Vilar.

El 17 d'agost de 1939 van afusellar a Paterna un total de 15 persones, de diferents poblacions de la província de València²⁴ —entre ells una dona— i Felipe Aragonés Andrade. El seu certificat mèdic indica

22. Detingut i executat per les autoritats franquistes malgrat la gran quantitat de demandes de clemència de destacats personalitats, inclús internacionals com les del mateix Estat Vaticà.

23. Últim afusellament relacionat amb sentències a mort a conseqüència de la guerra.

24. Un total de nou eren veïns de l'Olleria, quatre de Torrent i tres de Benigànim.

que va morir a les 20 hores per «heridas de proyectil en cabeza y tórax». En 1940 la seua vídua Rosa Pérez Baño demanarà certificació sobre la seua carrera judicial per a poder cobrar havers passius.²⁵

BIBLIOGRAFIA

- Aragonés Andrade, Felipe. 1930. *Prontuario jurídico hispanomarroquí*. Madrid: Morata.
- . 1936. *La jurisprudencia sobre la ley de divorcio civil*. Madrid: Góngora.
- Gabarda, Vicent. 2015. *Durante 20 años (1936-1956) el silencio de las madrugadas de Paterna (València) era roto por las descargas de los fusiles*. <http://memoriarepressiofranquista.blogspot.com/>.
- Grup per la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló. 2017. *Castellonencs soterrats al cementiri de Paterna víctimes del franquisme. El GRMHC visita de nou les excavacions a les fosses de Paterna*. <http://memoriacastello.cat>.
- Mezquita Broch, Pascual. 2013. «Els expedients dels judicis sumaríssims, una font històrica per a l'estudi de la repressió franquista». En *Les brigades internacionals a Benicàssim*, ed. Ricard Camil Torres Fabra. Madrid: Cultivalibros.
- Monrabal, Jesús. 2018. «Gandía 1929, festa en la partida de Sancho Llop». *Levante la Safor*, 13 d'octubre de 2018.
- Porcar Orihuela, Juan Luis. 2016. *Un país en gris i negre. Memòria històrica i repressió franquista a Castelló*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.

---

25. Instància de Rosa Pérez Baño del 29 de setembre de 1940 i certificat expedit per la Direcció General de Justícia expedit el 31 d'octubre de 1940. Expedient personal de Felipe Aragonés Andrade. Arxiu Històric Nacional.

ARXIUS I FONTS HEMEROGRÀFIQUES

Archivo General Militar de Madrid. Tribunal Militar Territorial n.º 1.
Procediment sumaríssim 16765/87.

Archivo Histórico Nacional. Ministerio de Justicia. Expediente personal
de Felipe Aragonés Andrade.

Archivo Histórico Nacional. Causa General. Provincia de Castellón. Pieza
Quinta. Justicia Roja.

Centro Documental de la Memoria Histórica. Delegación Nacional de
Servicios Documentales de la Presidencia del Gobierno. Fitxa de
Felipe Aragonés Andrade.

Gaceta de la República.

Heraldo de Castellón.